

संस्कृतविभागस्य पाठ्यक्रमाः स्नातकद्वितीयसत्रम् (वसन्तसत्रम् - 2019)

पाठ्यक्रमः कूटक्रमाङ्कः - SKT104

क्रेडिट - ४

पाठ्यक्रमविवरणम् - साहित्यम्

१. वृत्तरत्नाकरः

- (क.) मङ्गलाचरणं ग्रन्थकर्तुः परिचयः
- (ख.) छन्दःशास्त्रस्य दशाक्षराणि गणलक्षणानि च
- (ग.) पादलक्षणानि, यतिलक्षणानि च
- (घ.) वृत्तभेदकथनम्
- (ङ.) मात्राछन्दांसि (आर्याछन्दस्य लक्षणम्)
- (च.) अनुष्टुपप्रकरणम् (अनुष्टुप छन्दः)
- (छ.) वर्णसमवृत्तानि विद्युन्माला, माणवकम्
- (ज.) इन्द्रवज्रा, उपेन्द्रवज्रा, उपजाति, रथोद्धता
- (झ.) वंशस्थम्, तोटकम्, द्रुतविलम्बितम्, भुजङ्गप्रयातम्
- (ञ.) अश्विणी, मालती, प्रहर्षिणि, वसन्ततिलका
- (ट.) मालिनी, पञ्चवामरम्, शिखरिणी, हरिणी
- (ठ.) मन्दाक्रान्ता, शार्दूलविक्रीडितम्, अन्धरा, पुष्पिताम्बा

२. चन्द्रालोकः (पञ्चममयूखः)

- (क.) अलङ्कारसामान्यलक्षणम्
- (ख.) अनुप्रासः, पुनरुक्तप्रतीकाशः, यमकम्
- (ग.) चित्रालङ्काराः, स्वङ्गबन्धः, षोडशकमलबन्धः
- (घ.) उपमा, अनन्वयः, उपमेयोपमा
- (ङ.) परिणामः, उल्लेखः, अपह्नुतिः

१. उत्तरमेघः

- (क.) अलकायाः सौन्दर्यम्
- (ख.) विशिष्टवृक्षाणां वर्णनम्
- (ग.) यक्षस्य प्रियायाः वर्णनम्
- (घ.) संदेशकथनम्
- (ङ.) शापविमुक्तिः

सन्दर्भग्रन्थाः-

१. वृत्तरत्नाकरम्. केदारभट्टविरचितम्. मोतीलालबनारसीदास, नई दिल्ली.
२. बृहद् अनुवाद चन्द्रिका-
३. चन्द्रालोकः. चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी.
४. साहित्यदर्पण. शालिग्रामशास्त्री (व्याख्याकार). मोतीलालबनारसीदास, नई दिल्ली.
५. काव्यदीपिका. कृष्णमणि त्रिपाठी (व्याख्याकार). चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी.
६. संस्कृत साहित्य का इतिहास. प्रीतिप्रभा गोयल. राजस्थानी ग्रन्थानगर, जोधपुर.

७. संस्कृत साहित्य का इतिहास. बलदेव उपाध्याय. शारदा निकेतन, वाराणसी.

व्याख्यानसंख्या	व्याख्यानविषयः	निर्धारितपुस्तकानि
वृत्तखनाकरः		
१-२	मङ्गलाचरणं ब्रन्थकर्तुः परिचयश्च	१,२
३-४	छन्दःशास्त्रस्य दशाक्षराणि गणलक्षणानि च	१,२
५,६,७	पादलक्षणानि, यतिलक्षणानि च	१,२
८-९	वृत्तभेदकथनम्	१,२
१०-११	मात्राछन्दांसि (आर्याछन्दसः लक्षणम्)	१,२
१२-१३	अनुष्टुप्प्रकरणम् (अनुष्टुप् छन्दः)	१,२
१४-१५	वर्णसमवृत्तानि (विद्युन्माला, माणवकम्)	१,२
१६-१७	इन्द्रवज्रा, उपेन्द्रवज्रा, उपजाति, रथोद्धता,	१,२
१८-१९	वंशस्थं, तोटकम्, द्रुतविलम्बितम्, भुजङ्गप्रयातम्,	१,२
२०-२१	मालती, वसन्ततिलका,	१,२
२२,२३,२४	मालिनी, पञ्चामरम्, शिखरिणी,	१,२
२५-२६	मन्दाक्रान्ता, शार्दूलविक्रिडितम्, सन्धरा, पुष्पिताग्रा	१,२
चन्द्रालोकः (पञ्चममयूखः)		
		१, २, ३,४
२७	अलङ्कारसामान्यलक्षणम्	३,४,५,६,७
२८-२९	अनुप्रासः, पुनरुक्तप्रतीकाशः, यमकम्	३,४,५,६,७
३०-३१	चित्रालङ्काराः, खड्गबन्धः, षोडशकमलबन्धः	३,४,५,६,७
३२	उपमा, अनन्वयः, उपमेयोपमा	३,४,५,६,७
३३	परिणामः, उल्लेखः, अपहृतिः	३,४,५,६,७
३४-३५	उत्प्रेक्षा, अर्थापत्तिः, काव्यालिङ्गम्, परिकरः	३,४,५,६,७
३६-३७	सम्भावना, तुल्ययोगिता, दीपकम्, प्रतिवस्तूपमा	३,४,५,६,७
३८	श्लेषः, अप्रस्तुतप्रशंसा, अर्थान्तरन्यासः	३,४,५,६,७
३९-४०	विरोधः, विशेषोक्तिः, वक्रोक्तिः, स्वभावोक्तिः	३,४,५,६,७

पाठ्यक्रमकूटक्रमाङ्कः - SKT106

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम-धर्मशास्त्रम्

अन्वितिसंख्या

विषयः

प्रथमः भागः -

☞ मनुस्मृतेः सामान्यः परिचयः।

- ☞ याज्ञवल्क्यस्मृतेःसामान्यःपरिचयः।
- ☞ मनुस्मृतेःप्रतिपाद्यविषयः।
- ☞ याज्ञवल्क्यस्मृतेःप्रतिपाद्यःविषयः।

द्वितीयः भागः -

- ☞ धर्मसामान्यलक्षणानि
- ☞ षोडशसंस्काराः।

तृतीयः भागः -

वर्णाश्रमधर्मः-

- ☞ ब्रह्मचर्याश्रमः
- ☞ गृहस्थाश्रमः
- ☞ वानप्रस्थाश्रमः
- ☞ संन्यासाश्रमः

।

चतुर्थः भागः -

अष्टौविवाहप्रकाराः

नारीधर्माः ,दायभागः

सन्दर्भग्रन्थाः-

१. मनुस्मृतिः, प्रकाशभाषाटीका, गणेशदत्तपाठकः, श्रीठाकुरप्रसादपुस्तकभण्डार, वाराणसी
२. मनुस्मृतिः, कुल्लूकभट्टटीकासहिता, सं.- हरगोविन्दशास्त्री, चौखम्बासंस्कृतप्रतिष्ठान, वाराणसी
३. मनुस्मृतिः, पण्डितरामेश्वरभट्ट, राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्, नवदेहली
४. याज्ञवल्क्यस्मृतिः, मिताक्षराख्याटीकासहिता, सं.- गंगासागरराय, चौखम्बासंस्कृतप्रतिष्ठान, वाराणसी
५. स्मृतिसारः, उदयनझाअशोक, राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थान, नवदेहली
६. धर्मसिन्धुः, काशीनाथउपाध्यायः, चौखम्बासंस्कृतसंस्थान, वाराणसी
७. निर्णयसिन्धुः, कमलाकरभट्ट, श्रीठाकुरप्रसादपुस्तकभण्डार, वाराणसी
८. ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका, महर्षिदयानन्द, रामलालकपूरट्रस्ट, सोनीपतहरियाणा
९. ईशादिनौउपनिषद्, गीताप्रेस, गोरखपुर
१०. श्रीमद्भगवद्गीता, गीताप्रेसगोरखपुर, उत्तरप्रदेश

व्याख्यानयोजना -

व्याख्यानानां संख्या	व्याख्यानानां विषयाः	निर्धारितग्रन्थाः
१-२	मनुस्मृतेःसामान्यःपरिचयः।	१, २
३-४	याज्ञवल्क्यस्मृतेःसामान्यःपरिचयः।	३, ४
५-६७-८-९	मनुस्मृतेःप्रतिपाद्यविषयः।	१, ४

१०-११	याज्ञवल्क्यस्मृतेःप्रतिपाद्यविषयः।	१, ३
१२-१३-१४	धर्मसामान्यलक्षणानि।	१, २
१७-१६	षोडशसंस्काराः	१, ४
१७-१८	वर्णाश्रमधर्मः-ब्रह्मचर्याश्रमः	१, ३, ४
१९-२०२१-२२	गृहस्थाश्रमः	१, ३, ४
२३-२४	वानप्रस्थाश्रमः	१, ३, ४
२७-२६, २७-२८	संन्यासाश्रमः	१, ३, ४
२९-३०, ३१-३२	अष्टौविवाहप्रकाराः	१, ४
३३-३४, ३७-३६-३७	नारीधर्मः	१, ३, ४
३८-३९-४०	दायभागः	१, २

पाठ्यक्रम कोड – SKT 117

क्रेडिट (श्रेयाङ्काः) - 4

पाठ्यक्रमनाम - व्याकरणम् – 2 (लघुसिद्धान्तकौमुदी)

विषयान्तर्वस्तु	अन्वितिसंख्या	विषयः
1.	हलन्तपुंलिङ्गम्	
2.	हलन्तस्त्रीलिङ्गम्	
3.	हलन्तनपुंसकलिङ्गम्	
4.	अव्ययः	
5.	भ्वादिगणः	
6.	अदादिगणः	

सन्दर्भग्रन्थाः -

- १ लघुसिद्धान्तकौमुदी, भौमी व्याख्या (भाग १-३) शास्त्री भीमसेन, भौमी प्रकाशन, दिल्ली ।
- २ वृहद् अनुवाद चन्द्रिका, चक्रधर नौटियाल, मोतीलाल बनारसी दास, नई दिल्ली ।
- ३ लघुसिद्धान्तकौमुदी, गोविन्दाचार्यः, चौखम्बासंस्कृतसंस्थान वाराणसी ।
- ४ लघुसिद्धान्तकौमुदी, शास्त्री धरानन्दः, मूल एवं हिन्दी व्याख्या, मोती लाल बनारसी दास, नई दिल्ली ।

व्याख्यानसंख्या	व्याख्यानां विषयः	निर्धारितग्रन्थाः
१, २, ३, ४, ७, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२	हलन्तपुंलिङ्गाः	१, २, ३
१३	हलन्तस्त्रीलिङ्गाः	१, ३
१४	हलन्तनपुंसकलिङ्गाः	१, २, ३
१७	अव्ययानि	१, ३
१६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २४	भ्वादयः	१, २, ३, ४

२७,२६,२७,२८,२९		
३१,३२,३३,३४,३५,३६,३७,३८,३९,४०	अदादयः	१,२,३

पाठ्यक्रम कोड – SKT 124

क्रेडिट (श्रेयाङ्काः)- 4

व्याकरणम् – 4 (अभिज्ञानशाकुन्तलम्)

१. अभिज्ञानशाकुन्तलम्-

- ☞ संस्कृत-नाट्य-साहित्यस्य विकासः
- ☞ कविकालिदासस्यपरिचयः
- ☞ कालिदासस्यग्रन्थानांपरिचयः
- ☞ कालिदासस्य प्रकृतिचित्रणम्
- ☞ अभिज्ञानशाकुन्तलस्यमहत्त्ववैशिष्ट्यञ्च
- ☞ शकुन्तलायाःचरित्रचित्रणम्
- ☞ दुष्यन्तस्य चरित्र-चित्रणम्
- ☞ पात्रपरिचयः

२. प्रथमोऽङ्कः-

- ☞ मङ्गलाचरणम्
- ☞ मृगयादृश्यम्
- ☞ दुष्यन्तस्यआश्रम-प्रवेश-वर्णनम्
- ☞ भ्रमरवृत्तान्तम्
- ☞ दुष्यन्तस्य शकुन्तलाया सह मेलनम्
- ☞ स्त्रीपात्राणां सौन्दर्य-वर्णनम् (शकुन्तला, अनसूया, प्रियम्वदा)

३. चतुर्थोऽङ्कः-

- ☞ दुष्यन्तशाईगरवयोर्विवादस्य वर्णनम्
- ☞ श्लोकचतुष्टयम्
- ☞ पतिकुलं गच्छन्त्याः शकुन्तलायाः कारुण्यपूर्णं वर्णनम्

४. सप्तमोऽङ्कस्य सामान्य-परिचयः

सन्दर्भग्रन्थाः-

1. अभिज्ञानशाकुन्तलम्, कालिदासविरचित. वासुदेवकृष्ण चतुर्वेदी (सम्पादक). महालक्ष्मी प्रकाशन आगरा.
2. अभिज्ञानशाकुन्तलम्, शिवप्रसादद्विवेदी (व्याख्याकार). भारतीय विद्या प्रकाशन. दिल्ली.
3. अभिज्ञानशाकुन्तलम्, कालिदासविरचित. श्रीकृष्णमणि त्रिपाठी (व्याख्याकार). चौखम्बा संस्कृतप्रतिष्ठान.
4. कालिदासग्रन्थावली. ब्रह्मानन्द त्रिपाठी (सम्पादक). चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान.

व्याख्यानसंख्या	व्याख्यानविषयः	निर्धारितपुस्तकानि
अभिज्ञानशाकुन्तलम्		
१-२	संस्कृत-नाट्य-साहित्यस्य विकासः	१,२,३,४
३	कविकालिदासस्यपरिचयः	१,२,३,४
४	कालिदासस्यग्रन्थानांपरिचयः	१,२,३,४
५	कालिदासस्य प्रकृतिचित्रणम्	१,२,३,४
६-७	अभिज्ञानशाकुन्तलस्यमहत्त्ववैशिष्ट्यञ्च	१,२,३,४
८-९	शकुन्तलायाःचरित्रचित्रणम्	१,२,३,४
१०-११	दुष्यन्तस्य चरित्र-चित्रणम्	१,२,३,४

१२-१४	पात्रपरिचयः	१,२,३,४
प्रथमोऽङ्कः		
१५-१६	मङ्गलाचरणम्	१,२,३,४
१७,१८	मृगयादृश्यम्	१,२,३,४
१९,२०	दुष्यन्तस्य आश्रम-प्रवेश-वर्णनम्	१,२,३,४
२१	भ्रमरवृत्तान्तम्	१,२,३,४
२२,२३,२४	दुष्यन्तस्य शकुन्तलाया सह मेलनम्	१,२,३,४
२५,२६,२७	स्त्रीपात्राणां सौन्दर्य-वर्णनम् (शकुन्तला, अनसूया, प्रियम्वदा)	१,२,३,४
चतुर्थोऽङ्कः		
२८,२९,३०	दुष्यन्तशार्ङ्गवयोर्विवादस्य वर्णनम्	१,२,३,४
३१,३२,३३	श्लोकचतुष्टयम्	१,२,३,४
३४	पतिकुलं गच्छन्त्याः शकुन्तलायाः कारुण्यपूर्णं वर्णनम्	१,२,३,४
सप्तमोऽङ्कः		
३५,३६,३७,३८,३९,४०	सप्तमाङ्कस्य सामान्यपरिचयः	१,२,३,४